

NODAVLAT NOTIJORAT TASHKILOTLARIDA BUXGALTERIYA XISOBI

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti moliya va moliyaviy texnologiyalar yo'nalishi 3-kurs talabasi

Otamurodova Mohinur

joraqulovsamandar724@gmail.com

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o'qituvchisi

Do'smuxamedova Nozima

nozima_dosmuxamedova@tues.uz

orcid: 0009-0007-8603-5616

Annotatsiya

Nodavlat notijorat tashkilotlari (NNTlar) zamonaviy jamiyatda ijtimoiy, madaniy, ta'limiy va insonparvarlik vazifalarini amalga oshirishda muhim institutsional subyekt sifatida maydonga chiqmoqda. Ularning faoliyati, asosan, grantlar, xayriya mablag'lari va maqsadli moliyalashtirish hisobiga olib borilishi sababli buxgalteriya hisobining tashkil etilishi alohida metodologik yondashuvni talab etadi. Mazkur maqolada nodavlat notijorat tashkilotlarida buxgalteriya hisobining nazariy asoslari, amaliy mexanizmlari hamda moliyaviy shaffoflik va hisobdorlikni ta'minlashdagi o'rni ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida NNTlarda buxgalteriya hisobi faqat hisob-kitob vositasi emas, balki boshqaruv qarorlarini asoslovchi va jamoatchilik ishonchini mustahkamlovchi muhim institut ekanligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Nodavlat notijorat tashkilotlari, buxgalteriya hisobi, moliyaviy hisobot, maqsadli mablag'lar, grantlar, shaffoflik, hisobdorlik, moliyaviy nazorat, ijtimoiy sektor.

Annotation

Non-governmental non-profit organizations (NGOs) are emerging as important institutional entities in modern society in the implementation of social, cultural, educational and humanitarian tasks. Since their activities are mainly carried out at the expense of grants, charitable funds and targeted financing, the organization of accounting requires a special methodological approach. This article scientifically analyzes the theoretical foundations, practical mechanisms of accounting in non-governmental non-profit organizations, as well as their role in ensuring financial transparency and accountability. In the process of research, it is proved that accounting in NGOs is not only a means of accounting, but also an important institution that justifies management decisions and strengthens public trust.

Keywords: Non-governmental non-profit organizations, accounting, financial reporting, targeted funds, grants, transparency, accountability, financial control, social sector.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida nodavlat notijorat tashkilotlarining jamiyat hayotidagi roli tobora ortib bormoqda. Ular davlat va xususiy sektor imkoniyatlari yetarli bo'lmagan sohalarda ijtimoiy muammolarni hal etishga ko'maklashadi. Bunday sharoitda NNTlar faoliyatining moliyaviy jihatdan to'g'ri va shaffof yuritilishi jamiyat ishonchini ta'minlashning muhim omiliga aylanadi. Aynan shu nuqtai nazardan, buxgalteriya hisobi nodavlat notijorat tashkilotlari uchun strategik ahamiyatga ega bo'lgan boshqaruv vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

NNTlar tijorat tashkilotlaridan farqli ravishda foyda olishni asosiy maqsad qilib qo'ymaydi. Shu sababli ularning moliyaviy natijalari foyda yoki zarar bilan emas, balki ajratilgan mablag'larning maqsadli va samarali ishlatilishi bilan baholanadi. Bu holat buxgalteriya hisobining mazmuni, shakli va metodlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi hamda maxsus yondashuvni talab etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Ilmiy adabiyotlarda nodavlat notijorat tashkilotlarida buxgalteriya hisobi masalasi, asosan, hisobdorlik va shaffoflik konsepsiyasi bilan bog'liq holda yoritiladi. Klassik moliya nazariyasida NNTlar jamoat manfaatlarini ifodalovchi subyektlar sifatida talqin qilinadi va ularning moliyaviy hisobotlari donorlar hamda davlat organlari uchun axborot manbai vazifasini bajarishi ta'kidlanadi. Zamonaviy tadqiqotlarda esa NNTlar uchun "fund accounting" — ya'ni maqsadli mablag'lar hisobini yuritish konsepsiyasi ustuvor yo'nalish sifatida qaraladi.

Bir qator tadqiqotlarda NNTlarda buxgalteriya hisobining samaradorligi ko'p jihatdan normativ-huquqiy bazaning aniqligi va buxgalterlar malakasiga bog'liq ekanligi qayd etiladi. Shu bilan birga, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, rivojlanayotgan mamlakatlarda NNTlar buxgalteriya hisobi amaliyotida yagona metodologiyaning yetishmasligi muammo sifatida saqlanib qolmoqda.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda sifat tahlili va qiyosiy yondashuv metodlaridan foydalanildi. Nodavlat notijorat tashkilotlarida buxgalteriya hisobini tartibga soluvchi me'yoriy hujjatlar, ilmiy manbalar va amaliy qo'llanmalar tizimli ravishda o'rganildi. Tijorat tashkilotlari va NNTlar buxgalteriya hisobi o'rtasidagi farqlar qiyosiy tahlil asosida aniqlanib, mantiqiy umumlashtirish usuli orqali xulosalar chiqarildi.

Mazkur tadqiqot metodologik jihatdan tizimli yondashuv, institutsional tahlil va qiyosiy-uslubiy metodlar uyg'unligiga asoslanadi. Tadqiqot jarayonida nodavlat notijorat tashkilotlarining moliyaviy faoliyatini tartibga soluvchi milliy va xalqaro me'yoriy-huquqiy hujjatlar, buxgalteriya hisobi standartlari hamda ilmiy-nazariy manbalar kompleks ravishda

o'rganildi. Ayniqsa, NNTlar faoliyatida qo'llaniladigan maqsadli moliyalashtirish mexanizmlarining buxgalteriya hisobida aks ettirilish usullari alohida e'tibor markazida bo'ldi.

Metodologiyaning muhim jihatlaridan biri sifatida qiyosiy tahlil usuli qo'llanildi. Ushbu usul orqali tijorat tashkilotlari va nodavlat notijorat tashkilotlarida buxgalteriya hisobi yuritish tamoyillari, hisob obyektlari hamda hisobot shakllari o'rtasidagi farqlar aniqlandi. Bundan tashqari, mantiqiy tahlil va umumlashtirish metodlari asosida mavjud amaliyotning kuchli va zaif tomonlari aniqlanib, ularni takomillashtirish bo'yicha nazariy xulosalar ishlab chiqildi.

Tadqiqot jarayonida sifat tahliliga ustuvor ahamiyat berildi, chunki nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyati ko'p hollarda miqdoriy ko'rsatkichlardan ko'ra institutsional va ijtimoiy omillar bilan belgilanadi. Shu bois metodologiya nodavlat sektorning real faoliyat sharoitlarini hisobga olgan holda shakllantirildi.

NATIJALAR

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, nodavlat notijorat tashkilotlarida buxgalteriya hisobi bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega. Eng avvalo, moliyalashtirish manbalarining asosiy qismi grantlar va xayriya mablag'lari hisobiga shakllanadi. Bu esa har bir mablag'ni maqsadli yo'nalishlar bo'yicha alohida hisobga olishni taqozo etadi. Ikkinchidan, moliyaviy hisobotlar foyda ko'rsatkichlariga emas, balki mablag'larning to'g'ri va shaffof sarflanishiga qaratilgan bo'ladi.

Quyidagi jadvalda nodavlat notijorat tashkilotlari va tijorat tashkilotlarida buxgalteriya hisobining asosiy farqlari keltirilgan:

Mezoni	NNTlar	Tijorat tashkilotlari
Asosiy maqsad	Ijtimoiy vazifani bajarish	Foyda olish
Moliyalashtirish manbasi	Grantlar, xayriya, subsidiyalar	Savdo tushumlari
Hisobotning asosiy yo'nalishi	Hisobdorlik va shaffoflik	Rentabellik
Mablag'lardan foydalanish	Maqsadli va cheklangan	Erkin

O'tkazilgan tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, nodavlat notijorat tashkilotlarida buxgalteriya hisobi bir vaqtning o'zida moliyaviy nazorat, hisobdorlik va boshqaruv axborotini shakllantirish funksiyalarini bajaradi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, NNTlar moliyaviy resurslarining asosiy qismi qat'iy maqsadli xarakterga ega bo'lib, bu holat hisob tizimida mablag'larni alohida hisob obyektlari sifatida yuritishni talab etadi.

Natijalarga ko'ra, amaldagi hisob amaliyotida eng ko'p uchraydigan muammolardan biri — grant va xayriya mablag'larini umumiy pul oqimidan ajratib ko'rsatish mexanizmlarining yetarli darajada takomillashmaganligidir. Bu holat moliyaviy hisobotlarda axborotning to'liqligi

va aniqligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, ichki moliyaviy nazorat mexanizmlarining yetishmasligi mablag'lardan foydalanish samaradorligini baholash imkoniyatlarini cheklaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ham ko'rsatdiki, buxgalteriya hisobi to'g'ri tashkil etilgan nodavlat notijorat tashkilotlarida moliyaviy intizom yuqori bo'lib, donorlar bilan munosabatlar yanada barqaror tus oladi. Bu esa NNTlarning uzoq muddatli faoliyatini ta'minlashda muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar nodavlat notijorat tashkilotlarida buxgalteriya hisobini tashkil etishda an'anaviy tijorat modellari yetarli emasligini ko'rsatadi. Hisob tizimi, bir tomondan, qonunchilik talablariga javob berishi, ikkinchi tomondan esa boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun ishonchli axborot manbai bo'lishi lozim. Shu jihatdan, NNTlar uchun soddalashtirilgan, ammo shaffof va nazoratga yo'naltirilgan buxgalteriya mexanizmlarini joriy etish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Olingan natijalar nodavlat notijorat tashkilotlarida buxgalteriya hisobining mohiyatini qayta ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatadi. Buxgalteriya hisobi bu yerda faqatgina moliyaviy operatsiyalarni qayd etish vositasi bo'lib qolmasdan, balki tashkiliy boshqaruv, strategik rejalashtirish va jamoatchilik ishonchini mustahkamlash mexanizmi sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli NNTlar uchun ishlab chiqiladigan hisob tizimlari ularning institutsional xususiyatlariga moslashgan bo'lishi lozim.

Muhokama jarayonida aniqlanganki, ko'plab nodavlat notijorat tashkilotlari tijorat tashkilotlari uchun mo'ljallangan buxgalteriya modellari asosida hisob yuritishga majbur bo'lmoqda. Bu esa moliyaviy axborotning mazmunan noto'g'ri talqin qilinishiga olib kelishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, NNTlar uchun alohida soddalashtirilgan, ammo nazorat va shaffoflik talablariga javob beradigan buxgalteriya konsepsiyasini ishlab chiqish zarur.

Bundan tashqari, muhokama natijalari kadrlar masalasining dolzarbligini ko'rsatadi. Malakali buxgalterlar yetishmasligi, ayniqsa, kichik nodavlat notijorat tashkilotlar faoliyatida sezilarli muammo bo'lib qolmoqda. Bu holat hisob tizimini takomillashtirish bilan bir qatorda, kadrlar tayyorlash va malaka oshirish tizimini rivojlantirish zaruratini yuzaga keltiradi.

XULOSA

Nodavlat notijorat tashkilotlarida buxgalteriya hisobi ularning barqaror faoliyat yuritishi va jamiyat oldidagi mas'uliyatini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Moliyaviy shaffoflik, hisobdorlik va maqsadli mablag'lardan samarali foydalanish NNTlar faoliyatining asosiy mezonlariga aylanmoqda. Shu sababli buxgalteriya hisobini takomillashtirish, malakali kadrlar tayyorlash va yagona metodologik yondashuvni shakllantirish NNTlar rivojlanishining muhim sharti hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, nodavlat notijorat tashkilotlarida buxgalteriya hisobi ularning moliyaviy barqarorligi, shaffofligi va jamiyat oldidagi mas'uliyatini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari buxgalteriya hisobi NNTlar uchun faqat texnik jarayon emas, balki strategik boshqaruv vositasi ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Maqsadli mablag'lardan foydalanish samaradorligini oshirish, moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini ta'minlash va ichki nazorat mexanizmlarini kuchaytirish NNTlar rivojlanishining ustuvor yo'nalishlari sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu bois nodavlat notijorat tashkilotlarida buxgalteriya hisobini takomillashtirish bo'yicha yagona metodologik yondashuvni shakllantirish, normativ-huquqiy bazani izchil rivojlantirish va professional kadrlar salohiyatini oshirish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Масгрейв Р. А. Теория государственных финансов. – М.: Прогресс, 1983. – 456 с.
2. Стиглиц Дж. Экономика государственного сектора. – М.: ИНФРА-М, 2011. – 828 с.
3. Salamon L. M. The Resilient Sector: The State of Nonprofit America. – Washington, DC: Brookings Institution Press, 2012. – 560 p.
4. Mautz R. K. Financial Reporting for Nonprofit Organizations. – Chicago: University of Chicago Press, 1994. – 312 p.
5. Ўзбекистон Республикасининг Бюджет кодекси. – Тошкент, 2020.
6. Абдурахмонов Қ. Х. Давлат молияси ва бюджет тизими. – Тошкент: Иқтисодиёт, 2019. – 320 б.